

PEDAGOG KOMPETENSIYASINING TURLARI**Sayitova Umida Hikmatillo qizi**

Alfraganus universiteti, "Pedagogika va psixologiya" kafedrası

dotsent v.b., psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14918837>

Kompetensiya komponentlari faqat shaxs uchun qiziqarli bo'lgan faoliyatni amalga oshirish jarayonida rivojlanadi va o'zini namoyon qiladi. Samarali ishlash - bir nechta omillarning natijasi - muayyan vaziyatda namoyon bo'ladigan individual qobiliyat yoki qobiliyat darajasidan ko'ra, maqsad sari harakatlanish jarayonida keng ko'lamli vaziyatlarni qamrab oluvchi mustaqil va bir-birini to'ldiruvchi kompetensiyalar to'plamiga ko'proq bog'liq. Individual qobiliyat darajasini emas, balki o'z maqsadlariga erishish uchun uzoq vaqt davomida turli vaziyatlarda namoyon bo'ladigan layoqatlar to'plamini baholash kerak. Shaxs uchun bevosita qiziq bo'lgan, o'zini topadigan o'ziga xos vaziyat uning qadr-qimmatini shakllantirishga va yangi kompetensiyalarni rivojlantirish va o'zlashtirish imkoniyatiga bevosita ta'sir qiladi.

Xorijiy tadqiqotchilar (R.Uayt, J.Raven, P.Burdie, D.Ximes, P. Vayl, F.Danver, F. Mern va boshqalar) kompetentlikni, birinchi navbatda, amaliy mazmunda, ya'ni muayyan predmet sohasida muayyan harakatni samarali bajarish uchun zarur bo'lgan qobiliyatlar mavjudligi degan ma'noda qaradilar.[1]

J.Ravenning fikricha, kompetensiya «ko'p sonli komponentlardan iborat bo'lib, ularning ko'plari bir-biridan nisbatan mustaqil, ba'zi komponentlar kognitiv sohaga, boshqalari esa hissiy sohaga ko'proq bog'liq bo'lib, bu komponentlar samarali xatti-harakatlarning tarkibiy qismlari sifatida bir-birini to'ldirishi mumkin.[3]

J.Raven o'z fikrini quyidagicha davom ettiradi: kompetensiya ma'lum bir predmet sohasida muayyan harakatni amalga oshirish uchun zarur bo'lib, yuqori ixtisoslashgan bilim, ko'nikma, fikrlash usullari va o'z harakatlari uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga tayyorlikdi.[3]

Rivojlanishning ushbu bosqichi YUNESKO hujjatlari va materiallarida har bir kishi ta'limning natijasi sifatida ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan kompetensiyalar doirasini belgilab berganligi bilan ajralib turadi.

J.Delor ta'lim bo'yicha xalqaro komissiyaning ma'ruzasida ta'lim asos bo'ladigan "to'rt ustun" (bilish, amalda bajarish, hamkorlik qilish, yashashni o'rganish) ni shakllantirib beradi. J.Delorning so'zlariga ko'ra, "nafaqat kasbiy malakaga ega bo'lish uchun, balki kengroq ma'noda, turli xil vaziyatlarni yengishga imkon beradigan kompetensiyani qanday shakllantirishni o'rganish" muhim.[2]

Amerikalik psixolog R. Short “shaxsiy kompetensiya” tushunchasini ochib beradi. Olim barkamol shaxsning rivojlanish tendensiyalari va ular bilan bog‘liq ko‘nikmalar, shuningdek, psixomotor funktsiyalarni, kasbiy rollarni, kognitiv va affektiv faoliyatni, shaxslararo muloqotni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarga ega bo‘lgan shaxsni tavsiflaydi. Bunda e‘tibor ijtimoiy rollarni bajarish va atrof-muhit bilan o‘zaro munosabatda bo‘lish uchun zarur bo‘lgan qobiliyat, bilim, ko‘nikma, motivlar, qarashlar, e‘tiqodlar, qadriyatlarni rivojlantirishga qaratiladi.[3]

G‘arbiy Yevropada kompetensiya modellari murakkab muammolarni hal qilish yo‘llarini mustaqil ravishda topish, yangi bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lish, o‘z shaxsiyati haqida ijobiy fikr, jamoada erkin muloqot qilish va o‘zini tutish qobiliyati kabi fazilatlarga qaratilgan.

Umuman olganda, xorijiy olimlar kompetensiyaning ko‘proq shaxsning umumiy xususiyatlariga bog‘laydilar.

XX asrning o‘rtalaridagi ilmiy nashrlarda “kompetentlik” tushunchasi mazmunida zarur shaxsiy xususiyatlar, shuningdek, bilim, ko‘nikma, malaka, faoliyatda amalga oshirish usullari mavjudligini aytadilar.

B.D. Elkonin kompetensiyaning “shaxsni faoliyatga” jalb qilish o‘lchovi sifatida qaraydi. Unga ko‘ra, muhimi, individda biror narsa (bilim, ko‘nikma, malaka)ning mavjudligi emas, balki undan foydalanish imkoniyatidir”. [1] Xorijiy tadqiqotlarda kasbiy kompetensiya “xodimlarning malakasi” modeli sifatida ishlab chiqilgan bo‘lib, bu erda alohida psixologik fazilatlar spektrining mustaqillik, intizom, muloqot va o‘zini o‘zi rivojlantirish zarurati kabilarga alohida e‘tibor qaratilgan. Shunday qilib, amerikalik psixolog E.Doule “muayyan mehnat sharoitlariga tez va ziddiyatsiz moslashish qobiliyatini” xodim malakasining eng muhim tarkibiy qismi sifatida belgilaydi.[4]

Ye.S.Zair-Bek metodik kompetensiyalarning quyidagi turlarini ajratib ko‘rsatgan:[4]

- maqsadli kompetensiya. Maqsadning aniqlanishi va maqsadning qo‘yilishi muammosi butun pedagogik faoliyatning tizimni hosil qiluvchi tarkibiy qismi bo‘lib hisoblanadi, maqsadlarni to‘g‘ri qo‘yish qobiliyati pedagog mehnati natijalari bilan bog‘liq;
- mazmunli kompetensiya: kasbiy tayyorgarlikning har bir bosqichida ko‘zda tutilgan hajmda texnologik ta‘limning mazmuni; ko‘rsatilgan mazmun hajmi doirasida o‘quvchilarning minimal zaruriy tayyorgarligiga bo‘lgan talablar; o‘qitish yillari bo‘yicha o‘quv yuklamaning belgilash mumkin bo‘lgan maksimal hajmi;
- monitoring qilish kompetensiyasi.

Kompetensiya ham mazmun (bilim), ham jarayon (ko‘nikma) komponentlarini o‘z ichiga oladi. Muammoning mohiyatini bilishgina emas, balki uni amaliy va eng yaxshi tarzda hal qila bilish ham zarur, shuning uchun usulning moslashuvchanligi kompetensiyaning majburiy

xarakteristikasi hisoblanadi.

REFERENCES

1. Yakovleva L.V. Psixologik kompetentsiya va uning universitetda o'qish jarayonida shakllanishi (shifokor ishi asosida): diss.Dr.psixol. Fanlar - Yaroslav, 1994. - 408 p.
2. Vegerchuk N.E. Tushunish rahbarning ijtimoiy-pertseptiv kompetentsiyasining asosiy komponenti sifatida // Psixologiya olami. 2001. No 3. - S. 122-139.
3. Raven J. Zamonaviy jamiyatda kompetentsiya: aniqlash, ishlab chiqish va amalga oshirish / J. Raven // Per. ingliz tilidan. - M.: "Cogito-Markaz", 2002. - 396 b.
4. Тарасова Н.В. Мировой опыт реализации компетентностного подхода в профессиональном образовании// Среднее профессиональное образование. – 2007. – №2. – С. 36.